

Tsivos, Konstantinos

[Μαραζόπουλος, Πέτρος. Τα "Βαλκάνια" στη Νεοελληνική Κουλτούρα: όψεις της διαχείρισης ενός όρου]

Neograeca Bohemica. 2023, vol. 23, iss. [1], pp. 163-167

ISSN 1803-6414 (print); ISSN 2694-913x (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/NGB2023-23-11>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.79638>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 05. 03. 2024

Version: 20240228

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

was integrated into an individual's identity – ranging from shameful suppression, a strong sense of responsibility and duty towards the Jewish community, to pride. While this third chapter concentrates on Jewish children of Athens and Salonika, Chapter 4 shifts the focus to the Jewish community of Volos, and identity formation in relation to both rampant antisemitism and strong Jewish involvement in local resistance activities. Shifting the gaze from children in hiding to children surviving the ordeal of concentration camp 'life', Chapter 5 zooms in on child survivors of Bergen-Belsen, the impact of imprisonment on their psyche, and the pain inflicted on them after the war when they were commonly perceived as survivors of an allegedly 'privileged' camp.

Once more masterfully evoking heart-rendering stories of unsuccessful evasion and hiding, and interlacing these with factual knowledge, Hantzaroula convincingly portrays emotions as the key to insightful historiographic analysis. While Chapter 5 definitely deals with shame – albeit mostly anchored inside the Jewish community – Chapter 6 elaborates on that by discussing shame as the unconscious reaction of children who were persecuted on the basis of their Jewishness and had incorporated antisemitic discourse themselves. As shown with reference to the postwar reconstruction of Jewish community life (Chapter 7), this form of antisemitism – ingrained not only in Greek society but in the self of young Jewish children – was only slowly overcome. Concluding with Chapter 8 that addresses memory, postmemory, and transgenerational haunting through the lens of family legacies and trauma, Hantzaroula has brought forth an insightful book – a book whose minor limitations (e.g. temporary distance between events and recall in some interviews) do not do any harm to the general impression. Above all, this study successfully gives voice to witnesses that have often been denied 'real' (linguistic) space in historiography and public discourse – and thus constitutes an important step forward.

Πέτρος Μαραζόπουλος. Τα Βαλκάνια στη Νεοελληνική Κουλτούρα: Όψεις της Διαχείρισης ενός όρου. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Επίκεντρο, 2023, 353 σελ. ISBN 978-618-204-302-8.

Κωνσταντίνος Τσίβος | <https://doi.org/10.5817/NGB2023-23-11>

Το βιβλίο του Πέτρου Μαραζόπουλου αποτελεί μια ενδελεχή, μοναδική στο είδος της, μελέτη του τρόπου πρόσληψης των Βαλκάνιων γειτόνων στη νεοελληνική

κουλτούρα. Στο βιβλίο, που βασίζεται στη διδακτορική διατριβή του συγγραφέα την οποία υποστήριξε επιτυχώς το 2021 στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, εξετάζεται η πολύπλοκη διαδικασία δημιουργίας διάφορων στερεοτύπων, κατά κανόνα αρνητικών, με τα οποία οι Έλληνες αντιμετώπισαν τους βόρειους γείτονές τους, δημιουργώντας παράλληλα ένα ισχυρό σύμπλεγμα υπεροχής και ανωτερότητας έναντι των υπολοίπων βαλκανικών εθνών.

Εντύπωση προκαλεί όχι μόνο το βάθος χρόνου που εξετάζει η μελέτη (αρχίζει λίγο μετά την ανεξαρτητοποίηση της Ελλάδας και φθάνει μέχρι τις ημέρες μας), αλλά και ο εντυπωσιακά τεράστιος όγκος υλικού που ο συγγραφέας αναλύει. Πρωταρχικά ο Μαραζόπουλος επιδιώκει να εντοπίσει τις ελληνικές λογοτεχνικές αναφορές στους Βαλκάνιους Άλλους, συμπεριλαμβάνοντας επιπλέον στην ανάλυσή του κείμενα ταξιδιωτικής λογοτεχνίας, δημοσιογραφικές και πολιτικο-ιστορικές αναλύσεις, περιοδικές εκδόσεις, καθώς και διάφορα κείμενα υβριδικού χαρακτήρα. Μέσα από αναλυτική προσέγγιση, η διατριβή αναδεικνύει τις ποικίλες διαστάσεις του όρου «Βαλκάνια», εξετάζοντας πώς επηρέασε και διαμόρφωσε τις αντιλήψεις της ελληνικής κοινωνίας και λογοτεχνίας.

Ο συγγραφέας προσεγγίζει την πρόσληψη των Βαλκανίων στη νεοελληνική κουλτούρα κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα μέσα από το δομικό σχήμα των Ένθετων Αντεστραμμένων Οριενταλισμών. Πρόκειται για ένα σύνθετο θεωρητικό σχήμα καταγραφής των συστημάτων αναπαράστασης της συμβολικής γεωγραφίας που βασίζεται στο θεωρητικό πλαίσιο που διαμόρφωσε το γνωστό έργο Οριενταλισμός του Edward Said. Βασισμένος στο σχήμα με το οποίο η «ορθολογική, ενάρετη και εξελιγμένη Δύση» επιβλήθηκε και άσκησε εξουσία στην «ανορθολογική, εξαχρειωμένη και οπισθοδρομική Ανατολή» ο συγγραφέας ανιχνεύει στον βαλκανικό χώρο τα αντιθετικά σχήματα των ιεραρχικών αναπαραστάσεων και της συμβολικής γεωγραφίας.

Η φαντασική σχέση της Δύσης και του βαλκανικού χώρου εξειδικεύεται περαιτέρω μέσω του φαινομένου του Βαλκανισμού, όπως τον περιέγραψε η Maria Todorova, δηλαδή ως μια υποκατηγορία του Οριενταλισμού, η οποία διερευνά μοτίβα κυριαρχίας και ιεραρχήσεων μέσα σ' ένα ενδοευρωπαϊκό πλαίσιο. Παρά την πολυπλοκότητα του θεωρητικού πλαισίου, κρίνοντας εκ του αποτελέσματος, θα λέγαμε ότι η μεθοδολογική προσέγγιση του συγγραφέα αποδεικνύεται κατάλληλη για την ανάλυση του εξεταζόμενου υλικού. Το σχετικό, τρίτο κεφάλαιο του βιβλίου (σσ. 197–268) αποτελεί μια αυτοτελή, ολοκληρωμένη μελέτη για τα παραπάνω θεωρητικά σχήματα και τις επιδράσεις τους στον ακαδημαϊκό χώρο, που καταδεικνύει την άρτια κατάρτιση του συγγραφέα. Ωστόσο μια απορία που προκύπτει είναι γιατί ο συγγραφέας επέλεξε να μην αρχίσει τη μελέτη του ακριβώς με αυτό το κεφάλαιο, διευκολύνοντας έτσι τον αναγνώστη να προσανατολιστεί καλύτερα στο υπό εξέταση υλικό.

Τα δύο πρώτα κεφάλαια του βιβλίου προσδιορίζονται από το χρονικό πλαίσιο της ανάλυσης. Το πρώτο κεφάλαιο αναλύει τη νεοελληνική ματιά στη Βαλκανική από το 1830 μέχρι το 1940 εστιάζοντας κυρίως στην περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων. Εδώ αναφέρονται οι απεικονίσεις που έπλασαν ιδιαίτερα επιδραστικοί συγγραφείς, όπως η Πηνελόπη Δέλτα και ο Ίωνας Δραγούμης, εστιάζοντας κυρίως στον Βούλγαρο Άλλο, αλλά και λιγότερο γνωστοί, στο ευρύ αναγνωστικό κοινό, κειμενογράφοι.

Το δεύτερο κεφάλαιο χωρίζεται χρονικά σε δύο περιόδους: την εποχή του υπαρκτού σοσιαλισμού των Βαλκάνιων γειτόνων (1945–1989) και την περίοδο των μετακομμουνιστικών Βαλκανίων φτάνοντας την ανάλυση μέχρι τις ημέρες μας. Ο Μαραζόπουλος υπογραμμίζει τον δυϊσμό που εμφανίζεται στη νεοελληνική σκέψη την περίοδο του «υπαρκτού σοσιαλισμού» με τους αριστερούς Έλληνες συγγραφείς να εικονοποιούν τις σοσιαλιστικές χώρες των Βαλκανίων ως συνώνυμα της ευημερίας, της προόδου και της δημιουργίας του Homo Socialisticus τη στιγμή που οι ιδεολογικοί τους αντίπαλοι πραγματεύονταν τα κομμουνιστικά καθεστώτα της περιοχής με σαφώς αρνητικές συνδηλώσεις εστιάζοντας στην ανελευθερία, τη μιζέρια και τον τυραννικό χαρακτήρα τους. Ο δυϊσμός αυτός αίρεται αμέσως μετά το 1989, οπότε ο βαλκανικός χώρος ενοποιείται και πάλι στο ελληνικό φαντασιακό ως ένας «καφκικός κόσμος», όπου επικρατεί η αναρχία, η ανασφάλεια, τα προσωπικά και κοινωνικά αδιέξοδα.

Μέσα από την εικονοποίηση του Άλλου ο συγγραφέας εξετάζει τους παράγοντες που διαχώρισαν τη θέση της Ελλάδας από τις περιβάλλουσες βαλκανικές χώρες, αναπτύσσοντας ενδιαφέρουσες απόψεις για «την αμφιταλάντευση του νεοελληνικού φαντασιακού μεταξύ Ανατολής και Δύσης» και για τους παράγοντες που οδήγησαν στη δημιουργία του ελληνικού «συμπλέγματος ανωτερότητας» προς τα υπόλοιπα βαλκανικά έθνη. Μεταξύ των δομικών στοιχείων της ελληνικής ανωτερότητας ο Μαραζόπουλος συγκαταλέγει την κλασική αρχαιότητα, την πρώιμη ανεξαρτητοποίηση της Ελλάδας από την οθωμανική κυριαρχία, τη μη συμπερίληψη της Ελλάδας στον χώρο του «υπαρκτού σοσιαλισμού», την ευρωπαϊκή της πορεία και την αποστασιοποίησή της από τη σύγχρονη βαλκανική τραγωδία.

Το τέταρτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στο Μακεδονικό Ζήτημα και στον ρόλο που διαδραμάτισε στη νεοελληνική σκέψη. Η αναδρομή στο Μακεδονικό, που καλύπτει την περίοδο από το 1880 μέχρι τις ημέρες μας, όπως και οι γενικεύσεις για τη δημιουργία της «βαλκανικής ταυτότητας» οδηγούν σε ορισμένες επαναλήψεις διαπιστώσεων που ήδη απαντήθηκαν στα δύο πρώτα κεφάλαια. Ο συγγραφέας αναλύει συστηματικά όχι μόνο τις λογοτεχνικές απεικονίσεις του Μακεδονικού αλλά και τις ιστοριογραφικές προσεγγίσεις του ίδιου ζητήματος που οδήγησαν στην παραγωγή ενός ακραιφνούς εθνικισμού που προσεγγίζει τους κατοίκους της Βόρειας Μακεδονίας με ιδιαίτερα μειωτικούς χαρακτηρισμούς.

Ενώσω ο συγγραφέας κρίνει με επιστημονικούς όρους και την απαραίτητη απόσταση τους παράγοντες που οδήγησαν στη δημιουργία αυτού του κυρίαρχου εθνικού λόγου αντιμετωπίζει με αμηχανία και δισταγμό τον χαρακτηρισμό της πλειονότητας των κατοίκων της γειτονικής χώρας και της γλώσσας τους με τον τρόπο που οι ίδιοι αυτοπροσδιορίζονται, ήτοι Μακεδόνες και μακεδονική. Με το Μακεδονικό σχετίζεται και η μοναδική πραγματολογική ανακρίβεια που εντόπισα κατά την ανάγνωση αυτής της αξιολογικής μελέτης. Το ΚΚΕ διατύπωσε το σύνθημα περί «Ενιαίας και Ανεξάρτητης Μακεδονίας» ήδη από το 1924, ενώ αντίθετα, το 1935 η ηγεσία του κόμματος ανακάλεσε αυτή την επιδίωξη προκειμένου να συμβάλει στην οικοδόμηση του «Λαϊκού Μετώπου», επαναφέροντας παρόμοιες αντιλήψεις το 1949 (σ. 291). Πέραν τούτου έχω να παρατηρήσω ότι η μελέτη αποτελεί ένα ιδιαίτερα πυκνό σε σκέψεις κείμενο που απευθύνεται βασικά σε ακαδημαϊκό κοινό ή σε απαιτητικούς αναγνώστες. Η χρήση της ορολογίας και εν γένει η γλώσσα του κειμένου είναι αρτιότατη, δεν σημείωσα κανένα ορθογραφικό λάθος και δεδομένης της απουσίας επιμελητή η επιτυχία αυτή θα πρέπει να αποδοθεί αποκλειστικά στον συγγραφέα.

Σε ό,τι αφορά τη συχνότητα των αναφορών ο συγγραφέας παρατηρεί ότι οι περισσότερες νεοελληνικές απεικονίσεις σε διαχρονικό επίπεδο αφορούν τον Βούλγαρο και τον Αλβανό Άλλο. Τον περασμένο αιώνα πυκνές ήταν επίσης οι κατ' εξοχήν «ρομαντικές» αναφορές στους Μαυροβούνιους καθώς και στους «ομόδοξους αδερφούς» της Σερβίας. Ο Μαραζόπουλος επιχειρεί επίσης να συνοψίσει τις αριθμητικά λιγότερες απεικονίσεις για τους Ρουμάνους, τους Κροάτες και τους Βόσνιους, ενώ εξηγεί για ποιους λόγους επέλεξε να μην αναφερθεί στο θέμα της απεικόνισης του Τούρκου Άλλου. Εκείνο που δεν κατανοώ είναι γιατί σε μια τόσο προσεκτική και φροντισμένη μελέτη ο Μαραζόπουλος απέφυγε (;) να αναφερθεί στη μοναδική περίπτωση του Γκαζμέντ Καπλάνι, ενός ταλαντούχου Αλβανού συγγραφέα που γράφει (έγραφε) στα ελληνικά διαπραγματευόμενος στα βιβλία του κατεξοχήν ζητήματα ταυτοτήτων και στερεοτύπων.

Χωρίς διάθεση υπερβολής θα έλεγα ότι το βιβλίο – διδακτορική διατριβή του Πέτρου Μαραζόπουλου – καλύπτει ένα σοβαρό κενό της ελληνικής ακαδημαϊκής και όχι μόνο γραμματολογίας αναφορικά με τη γνωριμία του ελληνικού αναγνωστικού κοινού με τα γειτονικά έθνη των Βαλκανίων. Συνιστά μια ψύχραιμη και αντικειμενική ανάλυση των προκαταλήψεων και των συμπλεγμάτων που χαρακτηρίζουν τον ελληνικό δημόσιο λόγο για τα Βαλκάνια τους τελευταίους δύο αιώνες.

Η άγνοια, τα παρωχημένα στερεότυπα και η συμπλεγματική ανωτερότητα των Ελλήνων για τους Βαλκάνιους γείτονές τους πηγάζουν όχι μόνο από τη στρεβλή απεικόνισή τους αλλά και από την απροθυμία αρμόδιων φορέων, συμπεριλαμβανομένων των ακαδημαϊκών, που υπό την πίεση εθνικιστικών κύκλων

υποβαθμίζουν τις βαλκανικές σπουδές ή διστάζουν να μεταφράσουν στα ελληνικά τη λογοτεχνική παραγωγή των γειτόνων τους. Το κενό αυτό γεφυρώνεται το τελευταίο διάστημα με τις φιλότιμες προσπάθειες ορισμένων (λίγων) πανεπιστημιακών και άλλων διανοούμενων που δεν διστάζουν να έρθουν αντιμέτωποι με όλα τα παραπάνω αρνητικά στερεότυπα.

Συνοψίζοντας θα έλεγα ότι προς αυτή την κατεύθυνση συμβάλλει σημαντικά και το βιβλίο του Πέτρου Μαραζόπουλου, ο οποίος παρά το νεαρό της ηλικίας του προσφέρει μια ευφυή και καλά τεκμηριωμένη προσέγγιση που αναδεικνύει τις πολυπλοκότητες των ιδεολογικών και πολιτισμικών παραγόντων που διαμόρφωσαν την αντίληψη της Ελλάδας για την περιοχή των Βαλκανίων. Αυτή η εργασία αποτελεί μια μοναδική συνεισφορά στην κατανόηση της σύνθετης σχέσης ανάμεσα στην Ελλάδα και τα Βαλκάνια και στην ανάπτυξη της νεοελληνικής ταυτότητας, η οποία, όπως ο ίδιος σημειώνει «φαίνεται πως παρέμεινε διχασμένη ανάμεσα σε δύο κόσμους: έναν γεωγραφικό και έναν φαντασιακό, ευρισκόμενη με το σώμα στη Βαλκανική και το πνεύμα στη Δύση».

Tudor Dinu. Μόδα και Πολυτέλεια στη Βλαχία της Ελληνικής Επανάστασης. Μετάφραση Ελισάβετ Κελπερή. Αθήνα: Εκδόσεις Ακρίτας, 2021, 284 σελ. ISBN 978-618-85042-5-7.

Nadia Macha-Bizoumi | <https://doi.org/10.5817/NGB2023-23-12>

The book *Fashion and Luxury in Wallachia during the Greek Revolution* by Tudor Dinu, Professor of Modern Greek Studies at the University of Bucharest and *doctor emeritus* of the Department of History and Ethnology of the Democritus University of Thrace, is, to date, the most important contribution to the research, recording, study and analysis of the cultural phenomenon of fashion through the attire of the world of Greek Wallachia in the 1800s.

Defining from the outset the spatiotemporal and historical context of his research object, Prof. Dinu proceeds in a methodical and inductive way from one section to the next (twelve in all), drawing information from all the available sources, written (e.g., travellers' journals) and illustrated (garments kept in museums and private collections, portable portraits, and votive portraits in churches) so as to ensure, by triangulation, the validity and reliability of his research results. He thus manages, thanks to a penetrating and perceptive gaze, to bridle uncharted sartorial material while offering an anthropological reading